

Boros Menta¹

A bírói függetlenség jogszociológiai vonzatai egy kis korlátozott precedensrendszerrel fűszerezve

I. Bevezetés

Kutatásom fő csapásvonala a bírói függetlenség kérdéskörének körüljárása, azon belül is annak jogszociológiai vonzatainak tárgyalása, illetve a Magyarországon 2020. április 1-jén bevezetett korlátozott precedensrendszer jellemzése és hatása a bírói függetlenséggel összefüggésben, az újonnan bevezetett rendszer társadalomban történő leképeződésének elemzésével egybekötve. Dolgozatomat a kötelező szakmai gyakorlatom ihlette, melyet országunk egyik törvényszékén végeztem. A bírói függetlenség témakörét korábban is górcső alá vettem, ugyanis, Enid Campbell és H.P. Lee megállapításait magaménak is tudva: *"fontos megvizsgálni, hogy mit jelent a bírói függetlenség elve, és miért tartják ezt az elvet alapvető fontosságúnak"*², ám sosem közelítettem meg e témakörnek a jogszociológiai vetületét. A szakmai gyakorlatom alatt számos bíróval konzultáltam többek között a bírói függetlenség kérdéskörét is érintve, melyet többen a korlátozott precedensrendszerhez és annak esetleges hatásaihoz is kötöttek. Ezen konzultációk, beszélgetések, diskurzusok alapján formálódott meg bennem, hogy a bírói függetlenséget és annak jogszociológiai vonzatát a korlátozott precedensrendszer összefüggésében vizsgáljam.

Az általam felvázolt témakör vizsgálatát a rendszerváltástól, avagy „a nagy politikai és társadalmi átrendeződéstől” tartottam célszerűnek megindítani, mely esemény alapvetően a társadalomkutatók körében rendkívül „eufórikusan hatott”. Mivel a politikai átalakulás során bekövetkező hatalom átadása főként alkotmányos úton ment végbe, ennek okán egy sor olyan kérdés merült fel, amely a jogszociológia számára számtalan új terepet nyitott meg. Így a bírói függetlenség kérdésköre szempontjából is megjelenő jogszociológiai jelenségek kutatása is lehetővé vált.³

A modern, demokratikus állam-berendezkedésekben a rendszerhű működés egyik legkardinálisabbnak nevezhető pontja a hatalmi ágak szétválasztásának érvényesülése. A három hatalmi ág közül a témám szempontjából a bírói hatalomra összpontosítok, mely hatalmi ágról általánosan kijelenthető, hogy alkotmányos elhelyezkedése a jogállami berendezkedés egyik lényeges és egyben kritikus pontja.

A bírói hatalmi ágon belül a bírói függetlenségre – mint alkotmányos alapelvre – szándékozom tenni a hangsúlyt, mely alapelv valódi érvényesülésének vizsgálata közben rengeteg véleménnyel és tanulmánnyal találkoztam kutatómunkám során, hiszen az igazságszolgáltatás alapelvei közül, a döntési kompetencia kapcsán ez bír legnagyobb jelentőséggel.⁴ Fontosnak tartom a bírói függetlenség alkotmányos alapelvi mivoltának kiemelését, hiszen manapság alapvető kérdésként vetődik fel mind a magyar, mind a nemzetközi sajtóban a jelenlegi magyar igazságszolgáltatási rendszerrel kapcsolatban, hogy mennyire érvényesül a függetlenség és pártatlanság az ítékezésben; illetve hogy a jog hol is húzza meg pontosan azt az ominózus határvonalat az ítélező bírák döntési szabadsága esetében a törvények szabta keretek között.

¹ Joghallgató, SZTE Állam- és Jogtudományi Kar.

² CAMPBELL, ENID - LEE, H.P.: *The Australian Judiciary*. University Cambridge Press. Cambridge, 2001. 49. p.

³ FLECK ZOLTÁN: Bíróság és Politika: A bírói függetlenség jogszociológiai vizsgálatának előfelvetései. *Társadalomkutatás*, 11. 1993. 82. p.

⁴ KÓSA ANITA: *Az igazságszolgáltatás alapelvei, különös tekintettel a bírói függetlenség alapelvére*. Miskolc, 2013. 3. p.

II. Bírói függetlenség

II.1. Hatalmi ágak szétválasztásának elve

„Hogy a hatalommal ne lehessen visszaélni, ahhoz az kell, hogy a dolgok helyes elrendezése folytán a hatalom szabjon határt a hatalomnak.”⁵ - írta Montesquieu „A törvények szelleméről” (1748) című művében.

A "függetlenség" kifejezést általában az igazságszolgáltatás más intézményekhez vagy ügynökségekhez való viszonyának jellemzésére használják.⁶ A hatalmi ágak szétválasztásának elve szavatolja a bírák függetlenségét a jogállamban, ennek okán indítom ezen elv magyarázatával e fejezetet. A montesquieu-i elv több évszázados múltra tekint vissza, hiszen a modern államszervezet alapvető kritériumrendszerének feltételeként szerepelt már XVII. században. A három hatalmi ág egymástól való elválasztása adja a modern állam gerincvonalát, hiszen erre épül az állam belső szervezetrendszere, mely alapját képezi az államhatalom legitimitásának.⁷ Ezen elv érvényesülése lehetővé teszi, hogy biztosítva legyen a hatalmi ágak közötti kölcsönös ellenőrzés, mely a zsarnokság elkerülését szolgálja és a demokrácia alapkövét jelenti.⁸

Magyarország esetében megoszlanak a vélemények ezen elv fennállásával kapcsolatban, ami így azt is predestinálja, hogy a bírói függetlenség is egyre jobban megosztó kérdéssé válik és állandó botrányok kereszttüzebe kerül, ugyanis, ha nincs hatalommegosztás, tehát minden „egy kézben” centralizálódik, akkor valószínűsíthető, hogy maga a bírói függetlenség is névlegessé válik. Ha minden a központból ered, akkor, egyes vélemények szerint nem lesz képes politikai befolyásoltságtól mentes maradni a bírói hatalom (példaképp a kifejezetten fontos ügyek esetében). A politika és a bírói függetlenség kapcsolatáról későbbiekben is szót ejtek. Ehhez kapcsolódóan előzetesen Fleck Zoltánt idézném, aki a rendszerváltás után fogalmazta meg a bírói függetlenség akkori állapotát:

„A bírói függetlenség a „puha diktatúra” visszavonuló csapatai mögött virágzásnak indulhatott. Nagyon magasra e „növény” nem tudott nőni, gyakran egy egy eltévedt bakancs eltaposta, de életben maradt. A függetlenség a bírói pálya olyan értékévé vált, amelyről nem szívesen mondanak le hordozói.”⁹

Úgy vélem Fleck metaforája, melyet alapvetően a rendszerváltással kapcsolatosan fogalmazott meg kifejezetten „akklimatizálódni” tud a mai körülményekhez, ugyanis állandó és visszatérő kérdés még mindig a bírói függetlenség léte és jövőképe, egyrészt függve másrészt függetlenül az aktuálpolitikai helyzettől. Saját magam által, magam részére felállított feladatom a bírói függetlenség társadalomba történő leképeződésének vizsgálata és ismertetése, tartózkodva, mondhatni függetlenül az aktuálpolitikai helyzetek tárgyalásától.

II.2. Bírói függetlenség fogalma jogszociológiai megvilágításban

A bíró személyes függetlenségének hangsúlyozása szinte kivétel nélkül szerepel az alkotmányokban., ennek okán fogalmának felállítása nem maradhat el.¹⁰ A bírói függetlenség

⁵ MONTESQUIEU: *A törvények szelleméről*. Osiris–Attraktor. Budapest, 2000. 245.p.

⁶FISS, OWEN M.: The Limits of Judicial Independence. *InterAmerican Law Review*, 1993. Fall. University of Miami. 57–76. p.

⁷ KÓSA 2013, 3. p.

⁸ FLECK ZOLTÁN: A bírói függetlenség állapota. *Fundamentum*, 2002. 37. p.

⁹ FLECK ZOLTÁN: Egy hivatás emancipációja. *Replika*. Budapest, 1994. 145. p.

¹⁰ BERRANGER, THIBAUT DE: *Constitutions nationales et constructions communautaires*. L.G.D.J., Paris, 1995. 564 p.

általános definiálására Trócsányi László korábbi igazságügyi miniszter gondolatát idézném: „*A bírói függetlenség a demokrácia és az alkotmányosság állócsillaga*”.¹¹ Röviden megfogalmazva: A függetlenség fő jellemzője, hogy külső erők nem avatkoznak be.¹² A jogszociológia tudománya szerint a bírói függetlenség alapvetően társadalmi jelenségnek minősül, amely annyit jelent, hogy személyközi kapcsolatokon, avagy emberi aktusokon keresztül jut érvényesülésre és mindezt szervezeti kontextusban teszi. Célszerűnek tartom kiindulni Theodore Becker a tárgyalt alkotmányos alapelvre vonatkoztatott definíciójából, hogy jogszociológiai megvilágításban láthassuk azt, mely alapján:

„*A bírói függetlenség annyiban valós, amennyiben a bírók úgy érzik, hogy saját attitűdjeiknek, értékeiknek, és jogi szerepfelfogásuknak megfelelően dönthetnek és valóban így is döntenek, azokkal szemben is, akik politikai vagy jogi hatalom tényleges birtoklói, illetve akiknek ilyen hatalmat tulajdonítanak, különösen, ha e hatalmak birtoklói felől a nekik nem kedvező döntés miatt a bírák személyét vagy a szervezetet magát nyomás érheti.*”¹³

Véleményem szerint egészen kifejezően mutatja be Becker definíciója a társadalom szemszögéből a bírói függetlenség megjelenését és létét, ugyanis tényleg szinte lehetetlennek tűnhet függetlennek maradni döntéshozatal során. Miért is lehet ez? Voltaképpen a bírák nem élnek izoláltan, nincsenek elválasztva a társadalom többi tagjától, ennek okán a bíróra mint társadalmi alkotóra ugyanúgy hatást gyakorolnak a különböző társadalmi, politikai és gazdasági jelenségek. A bírósági függetlenséggel foglalkozva nem kerülhető meg az olyan tényező, mint a legitimitáció tárgyalása sem:

„*Az állam legitimitása nem választható el a jogtól, mert a jog a közvetítő az emberek és a kormányzat között mind lényegileg, mind szimbolikusan. A jog ad vonatkoztatási keretet az állampolgárok cselekvéseihez, ugyanakkor biztosítja az állam és az erkölcsi rend kapcsolatát. Következésképpen a bíróság az első intézmények között van, amelyek károsodnak a legitimitáció hanyatlása miatt.*”¹⁴

Mindazonáltal azért is minősül nehéznek a bírói pálya, mert el kell határolódnia, függetlenedni kell a befolyásoló tényezőtől, hiszen akkor érvényesülhet az alkotmányos alapelv és akkor beszélhetünk jogállamról. A bírói döntéseket befolyásoló nem nyilvános tényezőkről a későbbiekben szövegek.

II.3. A bíró szerepe és ennek társadalomra vonatkoztatott hatása

A bírói függetlenség és alkotmányos védettség indokát nem más kínálja, mint maga az igazságszolgáltatás lényegét jelentő bírói szerep. Maga a bírói függetlenség lényege, hogy bármely peres fél vagy ügyvéd, aki a bíró előtt megjelenik, biztos lehet abban, hogy a bíró az alkalmazandó szabályok és precedensek szerint fog dönteni, minden külső befolyás nélkül.¹⁵ A bíró a jogrendszer „központi jogászalakja”¹⁶, aki nem tartozik beszámolási kötelezettséggel, és nem tartozik politikai felelősséggel, ő a bírósági szervezet szolgálatot teljesítő, független tagja.

¹¹ FICSÓR GABRIELLA: *A bírói függetlenség szükségszerű kialakulása és tartalma*, Debreceni Ítélettábla. Debrecen, 2016. 2. p.

¹² ANKUMAH, EVELYN AMA: The Right to Counsel and the Independence of Judges against the Background of the African Charter on Human and People's Rights. *African Journal of International and Comparative Law*. Edinburgh University Press. Edinburgh, 1991. 573–588. p.

¹³ BECKER, THEODORE J.: *Comparative Judicial Politics*, 144. p.

¹⁴ WALTMAN, JEROLD - HOLLAND, KENNETH M.: *The political Role of Law Courts in Modern Democracies* London, 1988. 2. p.

¹⁵ ABRAMSON, LESLIE W.: The Judge's Ethical Duty to Report Misconduct by Other Judges and Lawyers and Its Effect on Judicial Independence. *Hofstra Law Review*. Hofstra University School of Law. Hofstra, 1997. Spring. 752. p.

¹⁶ NAGY BOTOND: A bírák kiválasztásának összehasonlító vizsgálata. *Comparative Law Working Papers*. Szeged, 2019, 1. p.

A jó bíró tulajdonságai, mint például a pártatlanság, intelligencia, függetlenség és feddhetetlenség, hogy a személyes következményekre való tekintet nélkül tegye azt, amit a törvény megkövetel.¹⁷

Ahogy korábban utaltam rá, a bírói függetlenséget a jogállamiság szempontjából alapvető fontosságúnak tekintik, mivel biztosítja a törvény előtti egyenlőséget. Azt ígéri, hogy az ügyeket a jog alapján fogják eldönteni, függetlenül attól, hogy történetesen kik a felek.¹⁸ Egy jogállamban mindenkinek joga van a független és pártatlan bírósághoz, ahogyan az ártatlanság vélelme is mindenkit megillet. A bíró véd meg az igazságtalanságtól. Ha az ő függetlensége veszélyben van, akkor a mi jogaink is veszélyben vannak. Alapvetően a bíróságoknak három fő funkciójuk van a társadalom szempontjából megközelítve: a konfliktusmegoldás, a büntető igazságszolgáltatás és a hatalom szimbolikus legitimációja. Ez utóbbi feladatát a bíróság a jog őrzőjének szerepében teljesítheti.¹⁹ Ez a szerep követeli meg a függetlenséget az ítélelhozatalban. Kimondható tehát, hogy a bíró azért kap ekkora felhatalmazást, hogy döntéseinek meghozatalakor kizárjon minden külső tényezőt, és határozatát részrehajlásmentesen, kizárólag a törvényeknek alárendelve legyen képes meghozni.²⁰

II.4. Bírói függetlenség ható objektív és szubjektív tényezők

Dr. Diós Erzsébet nyugalmazott büntetőbíró, illetve a Budapest Környéki Törvényszék nyugalmazott tanácselnöke szavaival élve: *“A bírói függetlenség belül a bíróban van.”*. Ebből tartottam érdemesnek kiindulni annak tárgyalásával kapcsolatosan, hogy mi hathat döntéshozatal során a bírói függetlenség eredőjére, magára a bíróra. Ezen hatás gyakorló faktorok alapvetően nem jelennek meg későbbi ítélet indokolási részében, jogszociológiai szempontból szükséges vizsgálni őket. E faktorok két táborra oszthatóak, egyrészt az objektív, másrészt a szubjektív tényezők oldalára. Mivel mindkét oldalon viszonylag számos befolyásoló tényező sorakoztatható fel, így csak párat emelek ki mind az objektumból, mind a szubjektumból.

Objektív oldalról vizsgálatom a bírák társadalmi helyzetére, azon belül is elsősorban az anyagi helyzetre terjedt ki, emellett a bírák életkori megoszlásáról, nemek arányáról, politika és a korrupció kérdésköréről, illetve a bíróságon lévő szervezeti hierarchia befolyásoló hatásáról szólok a szubjektív elemek tárgyalása előtt.

Elsőként tehát a bírák társadalmi helyzetét vettem górcső alá, melynél az első és legfontosabb, hogy a „kályhától” induljunk: Honnan, milyen környezetből származik a bíró? A környezet általi determináltság ugyanis számottevő hatással lehet az ember érzelmi és értelmi fejlődésére, mely így befolyást gyakorolhat a későbbi jogalkalmazásra. Nem lényegtelen, hogy a bíró alsó- közép vagy felsőosztálybeli család sarja, vagy éppenséggel milyen egyetemen végzett. Magyarországon példaképp, saját tapasztalatból kiindulva fontos jelentőséggel bír, hogy a bíró melyik jogi karról jött.²¹ Nem egyformán értékelik ugyanis a különböző bíróságok a magyar jogi karok által nyújtottakat, így két lehetséges delikvens közül esetlegesen a bíróság a szívének úgymond „kedvesebbet” alkalmazza.

Objektív tényezőként megjelenhet a bírák életkori megoszlása, nemek aránya és ezentúl, hogy az etnikai kisebbségek tagjai mennyire képviselhetik magukat a testületekben. Életkori megoszlást tekintve felmérések alapján megállapítható, hogy az elsőfokú ügyek magas

¹⁷ MOSK, STANLEY: Commentary: Chilling Judicial Independence – The California Experience. *Western New England Law Review*. Western New England University School of Law. Springfield, 1980. 8. p.

¹⁸ COLVIN, ERIC: The Executive and the Independence of the Judiciary. *Saskatchewan Law Review*. University of Saskatchewan College of Law. Saskatoon, 1986. Summer. 231. p.

¹⁹ WALTMAN – HOLLAND 1988

²⁰ FICSÓR 2016. 21. p.

²¹ BENCZE MÁTYÁS: A jogalkalmazási folyamat szociológiai vizsgálata In: Badó Attila (szerk.): *Jogszociológiai alapismeretek*. Pro Talenti Universitatis Alapítvány. Szeged, 2020. 100-110. p.

százalékát (2010-es felmérés alapján 47,2%-át) 10 éves gyakorlattal sem rendelkező bírák intézik. A pályát elhagyó bírók többsége is fiatal, 1998-ban a 39 pályaelhagyóból 23 volt 35 év alatti, 1999-ben a 32-ből 15.²² Nemek arányának kérdésköre szempontjából kijelenthető, hogy mai napig a pálya rendkívül elnöiesedettnek tekinthető, a helyi bírák 74%-a, a megyei bírák 62%-a nő volt még közvetlen a rendszerváltás előtti időszakban és napjainkban is inkább a „nőuralom” jellemző a bíróságokon.

Következő objektív tényező az anyagi helyzet kérdése, mely esetén a bírák javadalmazásából kell kiindulnunk. A bírói fizetések meghatározásának ügye szintén az olyan személyi kérdések közé tartozik, amelyek erőteljesen befolyásolják a bírói függetlenség állapotát. Rendszerváltás előtt a bírói réteg alulfizetettsége volt jellemző. A bírák és más jogi foglalkozások közötti kereseti különbségek rendkívül köztudottak voltak, így a tárgyalóterem két oldalának szociológiai jellemzői olyan mértékben egyensúlytalanok voltak, hogy az sajnálatos módon kihatott az érdemi munkára, az ítélezésre is. Az alacsony társadalmi presztízs következtében a bírói létszám folyamatosan csökkent.²³ Miután azonban bekövetkezett a nagy politikai és társadalmi változás a bírói illetményeket intenzíven elkezdték megnövelni, majd Európai Unióhoz való csatlakozással magaslatokra törhetett a bírói javadalmazás. Egy bizonyos egzisztencia kapcsolódott hozzá a bírói tisztséghez, amely a társadalmi elismertségből fakadt, ez a jelenség pedig a bírói hivatás irányába orientáló hatást kölcsönzött a joghallgatók esetében. Társadalmi vélemények a bírói fizetésről sok esetben egy irányba indukálódnak. Egy átlagember annyit tud magyar viszonylatban a bírói fizetésről, hogy „túl magas”, nem tudja a háttértartalmát, a bírói munka nehézségeit. Gyakran hallani, hogy „báróságnak” gúnyolják a bíróságot, ami pusztán arra enged következtetni, hogy egy magyar átlagember fizetéséhez képest eltúlzottnak titulálják a bírói bérezést. Ezzel szemben a bírák pont, hogy mindig alacsonynak vélik az európai viszonylathoz képest, így ez is megosztó társadalmi kérdésnek tekinthető.

Mindig is ambivalens érzések kötődtek a jogalkalmazás és a politika kapcsolatához, illetve a politika ítélezésre irányuló hatásához. Minden alkotmányos demokráciában követelmény, hogy a bíróságok tekintélyét a függetlenségre alapozza nagyobb részben. Az idő múlása nem csökkentette a független, önálló bírói testület jelentőségét a pártatlan döntéshozatalban. A pártatlan döntéshozatal lehet csak a politikai nyomástól való mentességgel érhető el.²⁴ Magyar viszonylatban kettőszakadt a társadalom a bírák politikai befolyásoltságának kérdéskörével kapcsolatosan, ugyanis egyik oldal azt erősíti, hogy a politikától teljességgel mentes a bírói kar és független, a másik oldal pedig természetesen ennek ellentettjét hangoztatja, így általános vita generálódik a bíró politikától való függetlenségével összefüggésben. Ahogyan azt már korábban említettem a bírák nem elszigeteltségben élnek, így valószínűleg tisztában vannak az aktuálpolitikai helyzettel. Ennek okán valóban kérdés, hogy ez a tény mennyire befolyásolja őket egy esetleges döntés során. Korrupcióról szólva, elméletben a bírósági szintén rendkívül nehéz például vesztegetéses tényállásokat megvalósítani, hiszen a bíróságokon a tárgyalások főszabály szerint nyilvánosak, így a „nép” úgymond ellenőrizni tudja a bírót jogalkalmazás során, emellett a bírót alapvetően nem lehet utasítani, nem úgy, mint esetleges más igazságszolgáltatási szintereken. A felettes fórumok a fellebbezések során ellenőrzik az alsóbb bíróság által hozott döntést. Másodfokon eleve tanácsban jár el a bíróság, nem egy személy dönt, így ott sem valószínű a korrupció megvalósulása, ettől függetlenül mégis előfordulnak bírákkal szembeni korrupciós ügyek tárgyalása.²⁵

²² FLECK 2002, 35. p.

²³ FLECK 1993, 82-92. p.

²⁴ ABRAMS, PAULA: Spare the Rod and Spoil the Judge? Discipline of Federal Judges and the Separation of Powers. *DePaul Law Review*, DePaul University - College of Law. Chicago, 1991. 64. p.

²⁵ BENCZE 2020, 100-110. p.

Az utolsó objektív faktor, melyet bemutatok a bíró szervezeti hierarchiában való létének kérdésköre, annak hatása a döntéshozatalra. Bencze Mátyás álláspontja szerint, „*A bírói előmeneteli rendszerben az alsóbb fokú bíróságok bírójának minősítése leginkább az ítéleteikkel szembeni fellebbezéseket elbíráló közvetlen felettes bíróságoktól függ.*”²⁶ Erős hatása van annak, hogy minden bírói döntés szervezeti háttér előtt zajlik, így elhanyagolhatatlan a szervezetszociológiai szempont. A bíróságok szervezeti jellemzői ugyanannyira fontosnak minősülnek, mint a bennük tevékenykedő bírakat jellemző szociológiai faktorok.²⁷ Ebből az állapítható meg, hogy általában a bírák meg akarnak felelni a szervezeti elvárásoknak, így igyekszik igazodni a megszokott, elfogadott jogalkalmazási metódushoz. Egyrészt ez a jelenség a jogalkalmazás egységessé válását segíti elő, másrészt az úgymond magasabb pozíció felé törekvés esetén nem feltétlen a döntés megfelelése, vagy éppen a helyessége élvez prioritást, amely hátránynak tekinthető.

A bírói döntést befolyásoló nem nyilvános tényezőknek a szubjektív oldalára térnek át, melyről első sorban az állapítható meg, hogy a bíróból mint személyből fakadnak a szubjektumba tartozó tényezők. A bírói döntéshozatalra ható szociológiai tényezők feltárásánál néhány releváns faktort emelnék ki, azokat a szociológiai változókat, amelyek a bíróban kialakított attitűdrendszeren keresztül a döntéseket befolyásolják. Ilyenek természetesen a bíró előítéletei, intuíciói, a felek kora, vallása, ezentúl a bíró saját élet- és szakmai tapasztalatai, a helyi politikai kultúra, esetlegesen a nemzeti politikai környezet, melyről ugye már korábban szóltam, emellett a bíró emlékei is ilyen faktorok, legyenek azok jók vagy éppen rosszak. Esetlegesen a bíró érzelmi állapota, személyes igazságérzete, egyik vagy másik fél iránti szimpátiája, antipátiája bírhat befolyással a döntéshozatal során. Leginkább a bizonyítás esetén ütközhetnek ki e tényezők, ott a bíró eldöntheti ugyanis, hogy melyik bizonyítékot, bizonyítási eszközt fogadja el például az adott ügyben. Természetesen, aki jogalkalmazást professzionálisan űzi, ezen szubjektív tényezőket igyekeznie kell a minimálisra szorítani. Ettől függetlenül tudjuk, hogy minden bíró ember, a felek is tudják az ügy során, így igyekeznek esetlegesen hatni a bíró pszichikumára különböző módokon számukra kedvezőbb ítélet születése érdekében.²⁸

III. „Kicsit angolszász, kicsit kontinentális, de a miénk”

III.1. Korlátozott precedensrendszer rövid ismertetése

A világ természetes velejárója, hogy a más és más jellemvonásokkal rendelkező jogcsaládok nem teljesen szeparálódnak el egymástól, hanem közöttük van egy bizonyos kölcsönhatás és párbeszéd. Egyfelől – a híres amerikai főbíró, Louis Brandeis nyomán – a jogi kultúrák egyfajta “laboratóriumként” működnek, és a hatékony megoldások átvétele mindig megfontolandó.²⁹ 2020. április 1-jén Magyarország bevezette a korlátozott precedensrendszert, amely hatalmas változásokat okozott a Kúria eszköztárában. Hazánkban a Kúria feladata, hogy biztosítsa az egységes jogalkalmazást, ezzel a jogbiztonságot, a bírói függetlenséget, illetve, hogy fenntartsa a kényes egyensúlyt a konkrét ügyben eljáró bíró szabadsága és az országosan egységes ítélkezés igénye között.

Az eszköztárában bekövetkező változások a jogegységi határozatok és a kollégiumi vélemények szerepét nem érintették, viszont a válogatott döntések, szakmai értekezletek

²⁶ BENCZE MÁTYÁS: *A magyar legfőbb ítélkezési fórum jogegységesítő szerepének jogszociológiai dilemmái.* Jogesetek Magyarázata, 2012/4., 7. p.

²⁷ FLECK 1993, 88. p.

²⁸ BENCZE 2020, 100-110. p.

²⁹ JOGÁSZVILÁG: *Korlátozott precedensrendszer – Előadóinkat kérdeztük I.* –Trócsányi László válasza, 2021, <https://jogaszvilag.hu/szakma/korlatozott-precedensrendszer-eloadoinkat-kerdeztuk-i/>

állásfoglalásai, illetve az elvi bírósági döntések és az elvi bírósági határozatok teljes egészében megszűntek. Utóbbit a Velencei Bizottság egy 2010-es jelentésében már kifejezetten problémásnak és posztszovjet módszernek minősítette, mivel szerintük az nem konkrét perben hozott döntés, hanem inkább egyfajta jogalkotás-jellegű iránymutatás.³⁰ A legnagyobb változást viszont az egyedi határozatok kérdésköre jelentette, ugyanis 2020. április 1-től a Bírósági Határozatok Gyűjteményében (továbbiakban: BHGY) közzétett minden egyes egyedi ügyben hozott határozat precedens-erővel fog rendelkezni, tehát minden onnantól hozott egyedi határozat kötelezővé válik. Az új szabály szerint a bírák a jövőben már nem csupán a jogegységi határozatokban tett megállapításoktól nem térhetnek majd el, hanem minden, a BHGY-ben közzétett kúriai határozatban kifejtett jogértelmezést is követniük kell. A felsőbb bíróságnak való megfelelés elvileg a jogbiztonságot szolgálja, teljesen okszerű következménye a hierarchizált bírósági rendszernek, tehát nem valamiféle „elvtelen behódolás”,³¹ ezt bizonyítja az is, hogy a lehetőség adott e rendszerben is, hogy a kötelező egyedi határozatoktól a jogalkalmazó bíró vagy akár a Kúria is eltérjen.

III.2. Az új rendszer a bírói függetlenséggel összefüggésben

A korlátozott precedensrendszer rövid bemutatását követően eljött az idő, hogy a bírói függetlenséggel összefüggésben szemléljük ezen új rendszert. Természetesen megoszlanak szakmai és politikai vélemények a korlátozott precedensrendszerrel kapcsolatban. A rendszer mellett és ellen szóló véleményeket is ismertetem dolgozatomban e fejezetében. Osztovits András, kúriai bíró a Magyar Jog című folyóiratban közölt vitacikkében írtakkal kezdeném, ebben ugyanis így értékeli Osztovits az újításokat: „*a bevezetni kívánt új eszközök jelen formájukban olyan szintű gyakorlati nehézségeket okoznak majd, amik a perek elhúzódsához, ezáltal a jogérvényesítés hatékonyságának csökkenéséhez, jogegység helyett jogbizonytalansághoz vezetnek.*”³²

Ellenvéleményként Varga Zs. András, a Kúria elnöke válaszcikkét jelölném meg, mely így szól: „*a jogegységet az eddig hatályos rendszer nem volt képes biztosítani.*” Emellett Dr. Varga Zs. András azt is hozzáfűzi, hogy: „*Ha a peres felek érdeke, a döntések kiszámíthatósága nem lenne elég, a Kúria tekintélyének megerősítése már biztosan elegendő indok arra, hogy üdvözljük a decemberi törvényt.*”³³

Dr. Virág Csaba, a Fővárosi Ítéltábla tanácselnöke zenei példával igyekezett bemutatni, hogy milyen feszültség is húzódik a bírói függetlenség és a jogbiztonság fogalmai között, melynek az volt a konklúziója, hogy minél inkább független mindenféle más bírói döntésektől egy bíró, annál kevésbé valósul meg a jogbiztonság és minél pontosabban meghatározott egy felsőbb bírósági fórum által kimondott jogértelmezés, annál kevésbé független a bíró.³⁴

Kutatómunkát folytattam a korlátozott precedensrendszer bírói függetlenségre gyakorolt lehetséges hatásával kapcsolatban a Gyulai Járásbíróságon és Gyulai Törvényszéken. Két kérdést tettem fel törvényszéki, illetve járásbírósági bírácoknak:

Egyrészt: *Mit gondol a korlátozott precedensrendszerről?*

³⁰ CZEKUS DOMONKOS: *Korlátozott precedensjog: Kicsit angolszász, kicsit kontinentális, de a miénk* Arsbóni, 2020 <https://arsboni.hu/korlatozott-precedensjog-kicsit-angolszasz-kicsit-kontinentalis-de-a-mienk/>

³¹ VIRÁG CSABA - VÖLCSEY BALÁZS: *A korlátozott precedensrendszer és a polgári perjog kapcsolata* Magyar Jog, 2020/3., 125-135. p.

³² OSZTOVITS ANDRÁS: *Törvénymódosítás a bírósági joggyakorlat egységesítése érdekében –jó irányba tett rossz lépés?*, Magyar Jog, 2020/2., 72-80. p. https://orac.hu/Osztovits_Andras_Torvenymodositas_a_birosagi_joggyakorlat_egysegese_erdekeben_jo_iranya_tett_rossz_lepes

³³ VARGA 2020, 81-87. p.

³⁴ JOGÁSZVILÁG: *Korlátozott precedensrendszer – első tapasztalatok*, Dr. Virág Csaba, 2021 <https://jogaszvilag.hu/szakma/korlatozott-precedensrendszer-elso-tapasztalatok/>

Másrészt: *Mit gondol, milyen hatással lesz a korlátozott precedensrendszer a bírói függetlenségre?*

Rendkívül változatos és számomra meghökkentő válaszokat kaptam, melyet a továbbiakban, név nélkül ehelyütt megosztanék.

Elsőként *egy polgári ügyszakban ítélkező bírót* kérdeztem, aki így válaszolt:

„Fenntartásaim vannak, ugyanis véleményem szerint negatív hatással van a bírói gondolkodásmódra. Korábban is tájékozódott a bíró, átnézte a kapcsolódó BH-kat, azonban most néhány bírónak az az első dolga, hogy megnézi, van-e kapcsolódó kúriai döntés, ha van, akkor az esetek egy részében nem is gondolkodik tovább. Tapasztalataim alapján van rá példa, hogy a bírótársak egyike-másika eltér a kúriai döntéstől, de ahhoz nagyon alapos indoklás szükséges.”

Reflektálva az előző válaszra, amikor kutatni kezdtem a korlátozott precedensrendszer lehetséges hatásait, illetve következményeit a jogászai társadalomra, bennem is e kétely merült fel. Lényegében a kötelezően követendő precedensekkel úgymond „leegyszerűsödhet” bizonyos eseteknél a jogalkalmazás.

Másodikként *egy büntető ügyszakban ítélkező bírót* kérdeztem ki:

„A korlátozott precedensrendszer a korábbiaknál hatékonyabb eszköz a joggyakorlat egységességének biztosításában. A korlátozott precedensrendszer a bírói függetlenséget nem csorbítja éppen korlátozottsága, az eltérés szabályozott lehetőségének biztosítása miatt.

Ezen állásponttal is egyet kell értenem, hiszen ahogyan az előző vélemény esetén a negatív hatás kisarkítása történt, úgy ebben az esetben a pozitív oldalt vette a kérdezett bíró górcső alá, mely kétségtelenül megvalósulhat a precedensekkel.

Majd harmadikként *egy büntető ügyszakban ítélkező bírót* vállalkozott az interjúalany pozícióra:

„Nem értek egyet a korlátozott precedensrendszer bevezetésével. Véleményem szerint mélységesen csorbítja a bírói függetlenséget. Olyan mintha azt mondanák, hogy mindenki csak babgulyást ehet, mert az finom. Az igaz, hogy finom, jellemzően nem vitatja senki, de attól még a csirkepörkölt is finom, miért ne lehetne azt is enni?”

Jelen interjúalany igyekezett egy átlagembernek érthető metaforával illusztrálni a lehetséges következményeit az újonnan bevezetett rendszernek, ismét egy negatív véleményt tálalva ezzel. Számomra ez túlságosan lesarkított vélemény volt, nem tudtam és nem tudok teljes mellszélességgel kiállni emellett. Sokkal árnyaltabb a kérdés véleményem szerint.

Büntető ügyszakban ítélkező bírót viszont így vélekedett az ügy kapcsán:

„Szerintem a korlátozott precedensrendszer nagyon jó és kell. Egyetlen problémája van jelenleg, hogy még nem annyira jól kereshetőek a 2012. utáni kúriai határozatok, illetve nem mindegyikben volt pontosan leírva a tényállás, amire vonatkozik a döntés, de most már erre külön figyelnek, kiemelik a tényállást. Mi van akkor, ha a bírónak nekem nagyon nem tetszik egy kúriai precedens? Semmi gond, eltér a sablontól, alaposan indokolja, vagy még ennél is jobban csípi a szemét, akkor az elnökön keresztül ír egy jogegységi panaszt és a Kúria kollégiuma kivizsgálja az előterjesztést, de van másik lehetőség is: a kúriai határozattal szemben Alkotmánybírósághoz lehet fordulni.”

Ezen véleményt azért is hagytam utolsóként, mert talán ez a legkevésbé radikális, nem választ negatív vagy pozitív oldalt, igyekszik racionálisan szemlélni a kérdést, amely jelen esetben a legjobb módja a korlátozott precedensrendszer témakörének finom megközelítéséhez.

IV. Összegzés

Maga az új rendszer bevezetése egyfajta felismerése annak, hogy a jogbiztonság kiteljesedése megkívánja a bíró alkotta jog stabilizálását, kiszámíthatóvá tételét, így a precedensek érvényesülését, ugyanakkor megteremtve az eltérésnek a lehetőségét. Ahogyan azt

az interjúból is láthatjuk különböző bírák különböző állásponton vannak az új rendszer kapcsán, egyikük teljes „mellszélességgel áll ki az ügyért”, míg a másik elítéli azt. Ebből is látszik, hogy a pár év alatt, ami alatt a korlátozott precedensrendszer igyekezett akklimatizálódni, nem alakult ki egyetértés a támogatottságában, vagy „elítéltségében”. Pontosan ezért, a szakmai gyakorlatom alatt tapasztalt eltérő vélemények okán éreztem szükségét, hogy összevonjam a bírói függetlenség kérdéskörének jogszociológiai megvilágítását és a korlátozott precedensrendszer hatásának szakmai vélemények alapján történő vizsgálatát, ugyanis a két téma jelentősen összefügg, még a megkérdezett bírák szerint is.

Amennyiben nem a szakmai oldalról közelítem meg a témát, elmondható, hogy a társadalom nem jogász köréhez tartozó tagjai közül rengetegen még nem is tudják, hogy már nem teljességgel kontinentális jogrendszert erősítjük, ami mutatja, hogy „még lesz új a nap alatt”, értem ezt arra, hogy a korlátozott precedensrendszer mint kutatási irány új táptalajt jelenthet a jogszociológia tudományának mind a jogász társadalom, mind a nem jogász társadalom felől kiindulva.

Vajon a korlátozott precedensrendszer kötöttségként vagy irányvonalként fog beintegrálódni a magyar jogrendszerbe? Vajon mennyire befolyásolja ez majd a bírói függetlenséget? Kérdéses, hogy mennyiben hajlandóak a kontinentális jogrendszerben szocializálódott, független és ez ideig csak a törvénynek alárendelt bírák gondolkodásmódjukban, döntéshozatalukban ezt a fajta kötöttséget beilleszteni. Az, hogy a bírói függetlenségre, a demokrácia és az alkotmányosság állócsillagára ez az új rendszer hogyan is fog hatni, az bizony még ennyi idő távlatában, azt kell mondanom, hogy a jövő zenéje.

Irodalomjegyzék

- Abrams, P. (1991). Spare the Rod and Spoil the Judge? Discipline of Federal Judges and the Separation of Powers. *DePaul Law Review*.
- Abramson, L. (1997). The Judge's Ethical Duty of Report Misconduct by Other Judges and Lawyers and Its Effect on Judicial Independence. *Hofstra Law Review*, 752.
- Ankumah, E. (1991). The Right to Counsel and the Independence of Judges against the Background of the African Charter on Human and 's Rights. *African Journal of Comparative Law*, 573-588.
- Becker, T. J. (1970). *Comparative Judicial Politics*. Rand McNally.
- Bencze, M. (2012). A magyar legfőbb ítélkezési fórum jogegységesítő szerepének jogszociológiai dilemmái. *Jogesetek Magyarázata*, 7.
- Bencze, M. (2020). A jogalkalmazási folyamat szociológiai vizsgálata. In B. Attila, *Jogszociológiai alapismeretek* (old.: 100-110). Szeged: Pro Talentis Universitatis Alapítvány.
- Berranger, T. (1995). *Constitutions nationales et constructcions communautaire*. Paris: L.G.D.J.
- Campbell, E., & Lee, H. (2001). The Australian Judiciary. *University Cambridge Press*, 49.
- Colvin, E. (1986). The Executive and the Independence of the Judiciary. *Saskatchewan Law Review*, 231.
- Czekus Domonkos. (2020). Korlátozott precedensjog: Kicsit angolszász, kicsit kontinentális, de a miénk. Letöltés dátuma: 2022. április 27, forrás: <https://arsboni.hu/korlatozott-precedensjog-kicsit-angolszasz-kicsit-kontinentalis-de-a-mienk/>
- Ficsór, G. (2016). A bírói függetlenség szükségzerű kialakulása és tartalma. Debrecen.
- Fiss, O. (1993). The Limits of Judicial Independence. *InterAmerican Law Review*, 57-76.
- Fleck, Z. (1993). Bíróság és Politika: A bírói függetlenség jogszociológiai vizsgálatának előfelvetései. *Társadalomkutatás*, 82-92.
- Fleck, Z. (1994). Egy hivatás emancipációja. *Replika*, 145.
- Fleck, Z. (2002). A bírói függetlenség állapota. *Fundamentum*, 37.
- Gombos, K. (2021). A bírói függetlenség és a jogállamiság új összefüggései. *Jogtudományi Közöny*, 440-448.
- Jogászvilág - Prof. Dr. Trócsányi László. (2021). Korlátozott precedensrendszer - Előadóinkat kérdeztük I. Letöltés dátuma: 2022. április 26, forrás: <https://jogaszvilag.hu/szakma/korlatozott-precedensrendszer-eloadoinkat-kerdeztuk-i/>
- Jogászvilág. (2021). Korlátozott precedensrendszer - első tapasztalatok. Letöltés dátuma: 2022. április 30, forrás: <https://jogaszvilag.hu/szakma/korlatozott-precedensrendszer-elso-tapasztalatok/>
- Kósa, A. (2013). Az igazságszolgáltatás alapelvei, különös tekintettel a bírói függetlenség alapelveire. Miskolc.
- Montesquieu. (1748). *A törvények szelleméről*.
- Mosk, S. (1980). Commentary: Chilling Judicial Independence - The California Experience. *Western New England Review*, 8.
- Nagy, B. (2019). A bírák kiválasztásának összehasonlító vizsgálata. *Comparative Law Working Papers*, 1.
- Osztovits András. (2020). Törvénymódosítás a bírósági joggyakorlat egységesítése érdekében - jó irányba tett rossz lépés? *Magyar Jog*, 72-80.
- Varga, A. Z. (2020). Tíz gondolat a jogegységről és a precedenshatásról. *Magyar Jog*, 81-87.
- Veress Emőd. (2021). Megjegyzések a "korlátozott precedensrendszerről": adalékok egy aktuális vita háttéréhez. In Kruzslicz Péter - Sulyok Márton - Szalai Anikó, *Liber Amicorum László Trócsányi*. Szeged.

- Virág Csaba - Völcsy Balázs. (2020). A korlátozott precedensrendszer és a polgári perjog kapcsolata. *Magyar Jog*, 125-135.
- Waltman, J., & Holland, K. M. (1988). *The political Role of Law Courts in Modern Democracies*. London: Macmillan Press.